

сіре. Напевне, для літа, бо я веду мову про зиму. Та ще й – зиму зимну. Чи один із дуже й дуже – клято дуже! – зимних днів, коли на людину, що йде назустріч тобі голомозою, з голою шиєю і без одягу (бо який же з піджачка і штанів при тридцятиградусному морозі одяг?) дивишся, як на...

Зрештою, додумуйте самі – вже через хвилю ми говорили про якусь книжку (я чувся усе ж не так природно, як співрозмовник, і, переконаний, у невимуженості програвав), а після неї – про той-таки Ірпінь, оскільки ніщо інше нас не пов'язувало. Крім, зрозуміло, життя, кількома реченнями з приводу якого я ці зазираю у себе завершу.

Лукаш його – себто життя – любив. Не себе в ньому, а його. У собі і поза собою. Поза собою особливо. Більше того – він тією любов'ю світився. Ізсередины – назовні (всередині нього, переконаний, ніхто, окрім нього самого не бував і бути не міг – заблудився б). І саме цим він не є і ніколи не був літератором суто українським, сиріч патетиком, плаксою і життєімпотентом.

Ця ж любов є визначальною міткою Лукашевого Духу, де виразно національною була хіба Совість, а все решта належало Планеті і її Культурі. Культурі, додам, як жінці, роман з якою у цього дивного чоловіка теж був доволі, як на теперішні часи, дивним – вони одне одному ніколи не зраджували. І чулися цілком щасливими. Як удома, так і на людях.

І останнє: Лукаш – людина біблійна, чи, радше, біблейська. Це ж хтось з таких, як він, або й він сам, але прапрадавніший, сказав, що саме було на землі першим. Нагадаю: Слово і Слово те – Бог. Той, хто сподівається дістатися до Бога німим, без мови чи поза мовою, – дістанеться тільки у пекло. У якому ми зараз і живемо. І в якому жив з нами Микола Лукаш. Тільки цим і мученик. А у решті свого життя і своєї суті, навпаки, – переможець. Бо як народився Миколою Лукашем, так Миколою Лукашем і помер. Без жодної нагороди за компроміс, за життєзраду, за самовідступництво.

Щаслива людина! Перед якою не гріх і схилити якщо не голову, то те, що нею є. Або головою виглядає – Лукаш сказав би десь так. Микола Олексійович Лукаш, підкреслю наостанок, аби в когось не виникла усе-таки підозра, що я з ним був добрим бодай знайомим. Якби ж то.

В'ячеслав Брюховецький

З ГЛИБИН СВІТУ ЧИСТОГО І ЧЕСНОГО

Попереду бачу Миколу Лукаша – без пальта (кажуть, що цей переслідуваний бодямичалими-юркобедзиками геніальний перекладач тоді й не мав пальта), у дешевенькому спортивному костюмчику з витягнутими колінами, шия утеплена шарфом, на голові в'язана шапочка. Лечу на лижах від першого корпусу Будинку творчості в Ірпені – до центральної алеї. З мене лижник не дуже, хоча щодня тої сніжної зими їздив до лісу. Відчуваю, що загальмувати не зможу, зіб'ю Миколу Олексійовича, треба б падати, аби зупинитися... Коли на лісній гірці – то просто. Встав, обтрусився, і знову ти, як усі. А тут же падати на перетині багатьох очей в'їдливих словоплітунів-письменників – кпинів наберешся ввечері в ідальні, як Бровко реп'яхів... Приймаю блискавичне рішення зробити якись неймовірний віраж з підстрибом, аби не згнъбитися падінням і не зачепити Лукаша. Вдається! Пролітаю повз широко розплющені очі за грубими скельцями окулярів – Лукаш майже по коліна вскочив у сніг і аж по-дитячому наївно й захоплено дивиться на мене. Зате потім постійно він підкреслював, який Брюховецький вдатний лижник, ніхто з ним не зрівняється, він сам бачив. Хоч насправді це я бачив, як він віртуозно врятувався від зіткнення.

З Миколою Олексійовичем ми спілкувалися переважно в Ірпені. Так скла-лося. Його тоді почали допускати до Будинку творчості. Працював, наскільки пригадую із розмов, над «Дон Кіхотом». Я саме в ті роки, коли важко було пи-сати щось про літературу, вирішив зробити серію інтерв'ю просто з людьми талановитими. В тих журналістських матеріалах не раз йшлося й про перекла-дацьку діяльність – у розмовах із Борисом Теном, Василем Мисиком, Степаном Ковганюком. Хотілося провести такі бесіди також із Миколою Лукашем та Григорієм Кочуром, найкращими нашими «товмачами», але, на жаль, тоді це було заказано – ні їх самих, ні про них нічого не дозволено друкувати. Микола Олексійович підійшов якось до мене, сказав, що читав ці інтерв'ю. Й поціка-вився, наскільки я серйозно займаюсь перекладом. Я відповів, що цим не зай-маюся. Що, до мого глибокого здивування, Лукаш заперечив, бо він, виявляєть-ся, пам'ятає два мої переклади – з англійської і польської мов. Я був вражений, але пояснив, що це принагідно, але серйозно перекладом я наврод чи займаюсь... «Даремно», – резюмував Лукаш. Більше про це не говорили.

Одної зими склався гарний ірпінський гурт, де я був наймолодшим, але прий-нятим до товариства беззастережно – Борис Харчук, Іван Гнатюк, Микола Лукаш і я. Збиралися по вечері або у Харчука, або у Гнатюка – розмови точили-ся далеко за північ. Час був паскудний, проте якийсь перспективний: ми бачили неясні обриси майбутнього краху комуністичного раю, вірили в це одностайно як у річ, об'єктивно зумовлену. Вишукували аргументи, дедалі переконливіші й переконливіші для нас. Лише Лукаш у побудові цих візій якось не дуже актив-но брав участь, просто слухав, мудро посміхаючись, ніби утаємничений у щось, що нам, зягатиим сперечальникам (не між собою, а з агонізуючим режимом), не випадало зрозуміти. Він пожваблювався, коли традиційно по-українськи пере-ходили до співів. Іван Гнатюк привозив завжди сулію свого виробництва горіл-ки – чистісінької як кришталь, міцнущої «як холера», потрійної перегонки за спеціальним рецептом. Лукаш дуже поважав той напій з Іванових запасів. Випивав трошки, ніби аж священнодіяв. Поки ми похапливо запивали-загризали той, десь під 70° пекельний трунок, він прислуховувався до його пекучого руху в тілі. А якось запитав, чи ми хоч усвідомлюємо, що вживаємо. Що? Самогонку. Міцну самогонку. Ні, поважно пояснював Лукаш, це горілка, приготовлена за спеціальним козацьким рецептом, він про це знає достотно. І відає, як цей га-тунок горілки називається: Запридух! А потім починали співати. Лукаш знав силу-силенну пісень, яких ми ніколи й не чули. Але що дивовижно, з ним було легко співати навіть мені, хоч я до того й не вельми вдався. Не знаю, чим це по-яснити, але разом з Лукашем ми ніби не підспівували йому, а витягали на світ Божий із якоїсь своєї прагненної підсвідомості знані колись кимось і в таємни-чий спосіб передані нам пісні. Може, звідти й мовні розкоші Лукаша?!

Загалом здавалося, що для Миколи Олексійовича не існувало жодних лінг-вістичних таємниць у багатьох мовах. Він міг про це оповідати з такими нюан-сами й натхненням, що слухати б годинами.

Був доброю й уважною людиною, але різкою, нищівною навіть, коли йшлося про нелюбих йому типів. За це й переслідувала його влада. Яюсь в ірпінській їдальні письменники спостерігали таку сценку. Вальяжно, намагаючись привер-нути до себе якнайбільше уваги, заходить один фаворний завжди діяч від літера-турознавства, полоніст, а за сумісництвом тоді критик неокласиків. Побачивши Миколу Олексійовича, який скромненько споживав за кутковим столиком свій борщик, академічний панок голосно, щоб усі чули, помічає Лукаша: «О, Миколо, й ти тут?» І роззирається навколо (кого ще треба зауважити?). Лукаш хоч і опаль-ний, але ціну йому знали всі академічні «шишки». Проте можуть бути в їдальні й більш поважні особи, які потребують уже не зверхньої, а підкресленої уваги. Не помітивши таких, діяч знову-таки на весь голос повертається до Лукаша:

– Вітаю, вітаю. От ти, Миколо, знаєш стільки мов. А скажи, чому в мене таке прізвище. Чи може я з яких інших країв? Так ніби ж із діда-прадіда українець.

– Українець ти, Гришо.
 – Можеш пояснити моє прізвище?
 – Твій далекий прародич, колін шість-сім тому, був у Києво-Могилянській академії.

– То так! Мій рід нерядовий! Але до чого тут прізвище?
 – Бо прізвиська спудеї давали один одному латину, якою навчалися. Твого прародича нарекли Vervex'ом. А тоді пройшло звичайне в таких випадках спрощення. Ти ж філолог, розумієш. От і маєш своє прізвище...

– А що воно означає?
 – Ти, Гришо, замість Зерова на замовлення батькувати, вивчив би латину, як він. Баран це, Гришо.

Філолог-полоніст, почервонівши, щось негарне каже на свого однокурсника. Але той навздогін:

– Гришо, вибач! Я не зовсім точно переклав.
 Зупинився, дивиться з підозрою, але все ж іще з майже безнадійним сподіванням. А Лукаш:

– То не просто баран, а виложений баран, вихолощений – валах, по-нашому... З відрізаними яйцями.

Ох, і реготала письменницька братія тиждень!

Проте найчастіше згадується мені одна дивовижна полілінгвістична бесіда Миколи Олексійовича з Григорієм Порфіровичем Кочуром. Я заходив до Кочура в його ірпінський будинок з розкішною бібліотекою читати рідкісні журнали, книжки – саме почав працювати над творчістю Зерова. Застаю там Лукаша. Спостерігаю, відриваючись від сторінок, за двома заглибленими в читання метрами – пергаментний Кочур і опасистий Лукаш. Світ, отой що за вікном, з літературними чварами, наклепами, з навколописьменницьким заграванням до влади, з тиражами, з розміром гонорарів, з путівками до піцунд, для них не існує. Вони щось читають. Мовчки. Лише інколи хтось промовить якесь чужоземне слово, а інший щось у відповідь, достеменно знаючи, про що йдеться. І тоді піднімуть свої високочолі голови у згоді про щось, очищене від буденщини, про тасмичну ірраціональність, якої непосвяченому мені несила збагнути... Розумів лише, що йшлося про речі істотні. Не менше години вели вони такий діалог з якихось лише пари десятків слів, і я трепетно боявся їх перервати недоречною реплікою.

Отак і зараз вони десь в інших Універсумах спілкуються не словами вимовленими, а видобутими з глибин свого світу, чистого і чесного.

Микола Руденко

ФРАГМЕНТИ ЗІ СПОГАДІВ «НАЙБІЛЬШЕ ДИВО ЖИТТЯ»

Та попри всі мої невдачі в цьому університетському місяці (я й справді перебував у стінах Київського університету імені Тараса Шевченка трохи більше як місяць), було чимало такого, що допомогло мені не загубитися в нетрях військової бюрократії – влад-

но покликала до Києва, коли закінчилася війна.

Перша згадка:

Я був знайомий із молодим Миколою Лукашем – він народився в один день зі мною, але на рік раніше.

Друга згадка:

Серед колишніх в'язнів ГУЛАГу особливу симпатію викликав у мене Аркадій Добровольський, із яким я познайомився в Будинку творчості письменників в Ірпені. Цілком можливо, що тут я припускаюся хронологічного зсуву, але цей зсув невеликий, отож він не має істотного значення.